

Een wordingsgeschiedenis;

De beginfase van het Internet in Nederland

De popularisering *van* het internet en de democratisering *door* het Internet:

Hoe heeft De Digitale Stad bijgedragen?

Bachelorscriptie Geschiedenis

Student: Liz van Rijn

Docent: Eleni Braat

Datum: 2 mei 2017

Aantal woorden: 8047

Zo danken wij aan het zijn de mogelijkheid en aan het niet-zijn de bruikbaarheid.

- Lao Tse -

Inhoudsopgave

Inleiding	p. 4-7
Hoofdstuk I. Beginfase van het internet in Nederland	p. 8-10
Hoofdstuk II. DDS en de popularisering van het internet	p. 11-18
Hoofdstuk III. DDS en de democratisering van Nederland	p. 19-25
Conclusie	p. 26-27
Literatuurlijst	p. 28-30
Bijlagen	p. 31

Inleiding

Op 15 januari 1994 werd de Digitale Stad (DDS) geopend. DDS was het eerste online platform welk op grote schaal beschikbaar werd gesteld voor *alle* Nederlandse burgers. De nadruk ligt hierbij op ‘alle’, want met DDS streefden de makers van het online platform een zo groot en toegankelijk mogelijk Internet na. Het idee heerste dat het Internet voor iedereen zou moeten zijn, niet slechts voor een groep ‘net-aristocraten’ waarvan er voor DDS circa 300 waren. DDS streefde twee belangrijke doelstellingen na: het populariseren van het Internet in Nederland en het democratischer maken van de Nederlandse samenleving met behulp van het Internet, dus *door* het Internet. Met deze laatste doelstelling wilden de makers van DDS de kloof tussen burgers en politiek in Nederland verkleinen.

De toentertijd burgemeester van Amsterdam, Frank de Grave, opende de Digitale Stad. Hij sprak daarbij de hoop uit dat het online platform een opkikker voor de democratie zou zijn. De Grave expliceerde dat Amsterdamse bewoners zich veelal ongehoord voelden. Zo’n 63 procent van de bewoners zou destijds het gevoel hebben dat bestuurders niet naar hun wensen luisterden. Mede daarom steunde de gemeente Amsterdam het experiment financieel maar ook inhoudelijk. De gemeente maakte via de Digitale Stad gemeente-computers toegankelijk. Tevens kregen ambtenaren elektronische postadressen welk een directe link tussen burgers en politici mogelijk maakte.¹ Het Internet, zo heerste het idee, zou een unieke kans bieden voor de totstandkoming van een nieuwe vorm van democratie, ‘de digitale democratie’.

Het ontstaan van het Internet gaat terug naar het begin van de jaren zestig. Ten tijde van de Koude Oorlog introduceerde het Amerikaanse ministerie van Defensie een verbinding tussen meerdere computernetwerken.² Deze ontwikkeling voltrok zich in het geheim, net als de ontwikkeling van computers tijdens de Tweede Wereldoorlog. Voor de Amerikanen moest er tijdens deze periode van ‘gewapende vrede’ een netwerk komen dat ook na een vijandelijk aanval kon functioneren. Het gevolg was, zo schreef het NRC in 1994: ‘een elektronisch postkantoor ontworpen door een gek’.³ Het netwerk leek bewust onttrokken aan centrale regie, met alle gevolgen van dien. Vanaf de jaren tachtig kregen ook academici toegang tot het netwerk, deze toegang reikte wereldwijd. Het Internet ontwikkelde zich bijgevolg vanaf de jaren negentig tot een wereldomvattend fenomeen. Met de komst van het Internet ontstond simultaan een debat over de mogelijke

¹ Amsterdam heeft er een kleine stad bij, NRC Handelsblad, 17 januari 1994.

² Asa Briggs en Peter Burke, *Sociale geschiedenis van de media: van boekdrukkunst tot internet* (Amsterdam 2003), 298.

³ ‘Internet is de ultieme vrijplaats, ook voor misdaad’, NRC Handelsblad, 3 december 1994.

gevolgen van het almaar uitbreidende netwerk. Zowel aan het Internet als aan deze discussie lijkt nog geen einde te zijn gekomen.

In Nederland kwam door een samenwerking tussen De Balie en HackTic het idee van de Digitale Stad tot stand. Respectievelijk een politiek cultureel centrum en een hackers-beweging. Dit samenwerkingsverband resulteerde in een doordacht vormgegeven, gratis en toegankelijk platform. Een platform welk zich manifesteerde in de 'nieuwe wereld' van cyberspace, de virtuele wereld van computers. In de Digitale Stad konden mensen (voor het eerst los van tijd en ruimte) chatten, informatie zoeken, discussiëren, nieuws-pagina's lezen en elektronische post ontvangen en versturen. Bovenal stonden de digitale bewoners in direct contact met (lokale) politici, zo was het idee.

Gekoppeld aan de gemeente Amsterdam had Nederland er vanaf 15 januari 1994 dus een nieuwe stad bij. De Digitale Stad was 1.600 cm² groot en stond in een kast aan de Prins Hendrikkade.⁴ DDS was een snelle computer die in verbinding stond met het wereldwijde netwerk. Vanuit heel Nederland konden digitale bewoners en bezoekers van DDS toegang krijgen tot het Internet. DDS leek haar tijd ver vooruit te zijn. Wat begon als een tien weken lang experiment, liep uit op een succesverhaal. De Digitale Stad trok, alleen al in de eerste week, duizenden bezoekers wat geregeld zorgde voor fileproblemen. DDS was 'een doodnormale stad met kroegen, bibliotheken, gemeente-archieven en doodlopende stegen', maar dan online.⁵

Het Internet, hetgeen tegenwoordig in ieders leven onmisbaar lijkt te zijn, was nog geen vijftwintig jaar geleden *niet* de normaalste zaak van de wereld. De Digitale Stad wordt zodoende door sommigen beschouwd als hét praktische experiment welk het bestaan van Internet in Nederland mogelijk maakte. Deze scriptie gaat terug naar die periode, de beginfase van het internet in Nederland. In deze scriptie wordt onderzoek gedaan naar de daadwerkelijke rol die de Digitale Stad tijdens deze fase heeft vervuld; de vraag is of deze rol aanzienlijk groot, slechts beperkt of van minimaal belang was. Om een bevredigend antwoord te vinden op dit vraagstuk, welk breed geïnterpreteerd kan worden, is deze scriptie opgedeeld in twee thematische onderdelen. Beide onderdelen komen voort uit de twee doelstellingen van DDS. Door uit te zoeken in hoeverre deze doelstellingen zijn gerealiseerd, kan er een weerklank worden gegeven over de rol van DDS in de beginfase van het Internet in Nederland. In deze scriptie wordt ten eerste onderzocht hoe DDS haar doelstellingen trachtte te verwezenlijken. En ten tweede wordt er gekeken of DDS deze doelstellingen ook daadwerkelijk waar heeft kunnen maken.

⁴ 'Amsterdam heeft er een kleine stad bij', *NRC Handelsblad*, 17 januari 1994.

⁵ 'Het Digitale Dorpsplein', *NRC Handelsblad*, 27 augustus 1994.

Het debat over de gevolgen van het Internet, welk eerder in deze inleiding benoemd werd, fungeert in deze scriptie als handvat. Het debat werd in 1992 door Van de Donk en Tops uiteengezet middels het Orwell-en het Athene-scenario.⁶ De discussie sluit nauw aan bij de doelstellingen van DDS waarmee een toegankelijk Internet en een democratischere samenleving wordt nagestreefd. Hoewel historici en andere wetenschappers al sinds het ontstaan van het Internet aandacht besteden aan de mogelijkheden en tekorten van het internet, is de historiografische positionering van DDS in dit debat beperkt. Deze scriptie tracht dit gat te dichten en de leegte en maakt dus van dit niet-zijn gebruik.

De makers van DDS worden in deze scriptie geschaard onder het Athene-scenario, ofwel de optimistische zienswijze, het 'ja-kamp'. Het Orwell scenario daarentegen is de pessimistischere variant, het 'nee-kamp'. In het Orwell-scenario wordt de overheid gezien als 'Big Brother' die de technologie kan inzetten om haar burgers in alle omstandigheden in de gaten te houden en te volgen. Burgers worden onder een constante surveillance geplaatst door de overheid, met als voordeel dat men eenvoudiger tegemoet kan komen aan de wensen en behoeften van de burger, maar dat zal dan zeer waarschijnlijk wel ten koste gaan van hun privacy. In het Athene scenario floreert het idee van de oude Griekse stad. De technologie zal ingezet worden voor en door burgers om directe invloed uit te oefenen op de overheid. De fysieke belemmeringen van de democratie zullen in de moderne maatschappij worden opgeheven en burgers zullen direct inspraak hebben. Ook kunnen burgers stemmen over uiteenlopende beleidsbeslissingen.

Aan de hand van primaire bronnen (interviews, handboeken, rapporten) en secundaire literatuur wordt in deze scriptie een antwoord geformuleerd op de centrale vraag: welke rol heeft DDS gespeeld in de beginfase van het internet in Nederland? Geleid door de werken van Jan van Dijk en Thierry Vedel, wordt getracht te laten zien hoe de denkwijzen aangaande het Internet zich door de jaren heen heeft ontwikkeld.⁷ Deze ondervindingen, besproken in hoofdstuk I, vormen weldra een handvat voor de ideeën die als basis gelden voor de doelstellingen van DDS. Vanuit deze ondervindingen wordt geprobeerd te verklaren hoe DDS, als product van de jaren negentig, haar doelstellingen poogde te verwezenlijken. In hoofdstuk I ligt verder de focus op het begrip 'digitale democratie' en het debat van Van de Donk en Tops dat daaruit voortvloeit. Hoofdstuk II richt zich op DDS' eerste doelstelling, de popularisering van het Internet in Nederland. Hoofdstuk III richt zich op DDS' tweede doelstelling, het democratischer maken van de Nederlandse samenleving. Deze laatste twee hoofdstukken zijn analytisch van aard, hoofdstuk I vormt de inbedding. Door

⁶ W.B.H.J van de Donk en I.Th.M. Snellen and P.W. Tops, *Orwell in Athens; A Perspective on Informatization and Democracy* (Amsterdam 1995)

⁷ Thierry Vedel, *The Idea of Electronic Democracy: Origins, Visions and Questions*, 'Parliamentary Affairs', Vol. 59: 226-235 (Oxford 2006)

dieper in te gaan op DDS en haar doelstellingen wordt het experiment in een ander daglicht gesteld. Dit onderzoek maakt het mogelijk de daadwerkelijke rol van DDS te visualiseren; *aanzienlijk groot, slechts beperkt of van minimaal belang.*

Beginfase van het Internet in Nederland

In dit hoofdstuk wordt de historische context geschetst waarbinnen het internet in Nederland opkwam. Deze context is door Jan van Dijk, Universiteit van Twente, uiteengezet middels vier golven van verwachtingen aangaande het internet. Eveneens beschrijft Thierry Vedel, Universiteit van Parijs, in zijn these de oorsprong van het internet en de invloed daarvan op de samenleving. Deze beide waarnemingen vormen de historische inbedding van het *Orwell-Athene* debat. In dit hoofdstuk wordt daarnaast het *Orwell-Athene* debat uitgebreid door middel van secundaire literatuur. Uit een varia van publicaties worden zodoende verschillende standpunten op het gebied van internet en de digitale democratie toegelicht. Dit is van belang omdat juist dit debat een achtergrond biedt voor de bredere analyses uit hoofdstuk I en II. Deze analyses zijn gericht op de realisering van de beoogde doelen van DDS: het populariseren van het internet in Nederland en de verkleining van de kloof tussen burger en politiek.

Historische context

Vanaf begin jaren tachtig heerste het idee van een *teledemocratie*. De Atheense polis fungeerde als inspiratiebron. Het idee bloeide dat binnen een uitgebreid en anarchistisch netwerk ook burgers politiek zouden kunnen bedrijven. Op die manier konden burgers koers bepalen vanuit het centrum van de samenleving. De heersende verwachting was dat ICT (interactieve communicatie technologie) de barrières van ruimte en tijd zou ondermijnen. De centrale opslagplaats voor capaciteit zou zodoende een directe vorm van democratie, zonder tussenkomst van partijen en representatieven, kunnen realiseren. Middels teledemocratie zouden onderlinge sociale banden verbeterd worden.⁸ Eerst via de kabeltelevisie in de jaren tachtig en later via telematica in de jaren negentig. Thierry Vedel voegt daaraan toe dat vanaf de jaren tachtig het bestaan van politieke instituten werd betwist. De lokale arena werd vanaf dat moment gezien als de plek waar de echte politiek hervonden kon worden. Lokale gemeenschappen fungeerden steeds vaker als laboratoria voor een sterke democratie, dit door hun interactieve karakter.⁹ Het idee heerste vooral dat een goed geïnformeerde burger de democratie kon versterken.

Gedurende de vroege jaren negentig verschenen de eerste virtuele gemeenschappen. Dit had vooral te maken met het feit dat bestaande computernetwerken steeds verder werden uitgebreid. Het idee van een

⁸ Jan A.G.M. van Dijk, *Digital Democracy: Vision and Reality* (Amsterdam 2013)

⁹ Thierry Vedel, *The Idea of Electronic Democracy: Origins, Visions and Questions*, 'Parliamentary Affairs', Vol. 59 (Oxford 2006) 234

digitale democratie nam daardoor een steeds nadrukkelijker vorm aan. Virtuele gemeenschappen zouden gemeenschappelijke belangen kunnen laten groeien en stimuleerden daarnaast het voortbestaan van gemeenschappelijke belangen. De grootste verwachting was, volgens Jan van Dijk, dat deze virtuele communities bevorderend zouden zijn voor de herleving van ‘verloren gemeenschappen’ in de moderne maatschappij. Het idee heerste dus dat het Internet en daarmee virtuele gemeenschappen een socialiserende werking zouden hebben, vooral op lokaal niveau.¹⁰ Met de komst van de digitale democratie zou de politieke informatiewinning tussen overheden, overheidsdiensten, vertegenwoordigers en individuele burgers verbeteren worden. Daarnaast zou de digitale democratie het publieke debat, beraadslaging en gemeenschapsvorming ondersteunen.

Midden en eind jaren negentig nam het internet de vorm aan van een grote hype welk werd verspreid over de hele samenleving. Nieuwe ideeën rondom de digitale democratie groeiden. Deze nieuwe vorm van democratie zou de participatie van burgers bij politieke besluitvorming namelijk ten goede zijn.¹¹ Het idee heerste dat digitale democratie de participatie van burgers bij politieke besluitvorming zou versterken. Jan van Dijk stelt dat door sommigen zelfs gedacht werd dat burgers uiteindelijk de institutionele politiek en de staat zouden kunnen passeren om van daaruit een eigen politieke en beleidsmatige realiteit te creëren.

Complexiteit van de realiteit

De ondervindingen aangaande de digitale democratie lijken zeer optimistisch van aard. De pessimistischere zienswijzen presenteren zich daarentegen veeleer in het kader van de complexiteit der realiteit. Een politiek systeem gebaseerd op directe democratie zou vanuit dit perspectief onmogelijk zijn in een moderne en bovendien complexe maatschappij. Jan van Dijk benadrukt dat door het internet, beraadslaging en politieke overwegingen tot een hoger niveau worden getild, maar in wezen tot een wellicht té hoog niveau. Politieke representatie zou bijvoorbeeld kunnen leiden tot en het aanmoedigen van populisme. Jan van Dijk schrijft dit onderzoek in 2013. Daarbij zou het internet en daarmee de toename van informatie, ongelijkheid onder burgers creëren (‘information-haves’ en de ‘informatie-have-nots’). Tevens zou het internet geen oplossing zijn voor het gebrek aan politieke participatie van veel burgers. Een fusie van deze optimistische en pessimistische zienswijzen resulteert in het debat van Van de Donk en Tops uit 1992. Dit debat is in de inleiding al uiteengezet, maar wordt in dit hoofdstuk verduidelijkt door extra secundaire literatuur. Deze uitgebreide doch beknopte versie van het debat vormt de leidraad van de gevoerde analyse in deze scriptie.

¹⁰ Jan A.G.M. van Dijk, *Digital Democracy: Vision and Reality* (Amsterdam 2013)

¹¹ Roza Tsagarousianou, *Electronic Democracy: Rhetoric and Reality* (1999)

Discussie; een beknopte versie

Het Orwell-scenario, de pessimistische zienswijze, het 'nee-kamp': met de komst van het Internet zet de overheid haar burgers onder constante surveillance. Openheid en transparantie leidt tot overmatige controle (V. Frissen, Friedland, Gandhi). De online activiteiten van burgers worden overschat. De politieke invloed op het verspreiden van bepaalde informatie is groot. Door het privatiseren van informatie infrastructuren, heeft de politiek nog altijd veel invloed op de meningen welke door de burgers worden gegenereerd. Er bestaan weinig 'serieuze' politieke discussies op het internet (Tsagarousianou). De politiek en daarmee de democratie is nog altijd verticaal van aard, dit botst met de horizontale aard van het Internet. Het grote deel van de internet gebruikers gebruikt het internet vooral ter recreatie (Morozov). Internet wordt gestuurd door manipulatie en top-down benaderingen. Door de groeiende hoeveelheid online informatie groeit de complexiteit en dus ook de ongelijkheid tussen gebruikers en niet-gebruikers van het Internet (Bovens, Zolo). Deze ongelijkheid van information-haves en information-have-nots vormt een grote bedreiging voor de democratie.

Het Athene-scenario, de optimistische zienswijze, het 'ja-kamp': openheid en transparantie vergroten de volksinvloed op het regeren, het internet als wereldwijd netwerk geldt daardoor als de nieuwe 'agent of change' (Brants, etc.). Het internet is anarchistische en horizontaal van aard (P. Frissen). Het internet versterkt een netwerk van (kleinere) gemeenschappen, hetgeen vooral op lokaal niveau als interessant wordt geacht (Friedland). De bottom-up benadering van het Internet bevordert de politieke activiteiten van de burger. Internet maakt het mogelijk voor burgers om via computernetwerken direct invloed uit te oefenen op de overheid. Persoonlijke en sociale netwerken worden op communicatief gebied aangemoedigd (van Dijk). Het Internet maakt politieke participatie en de toegang tot overheidsinformatie voor burgers makkelijker (Tambini). Door het Internet staan politici en burgers in direct contact.

DDS en de popularisering van het Internet

Midden jaren negentig trachtten de makers van de Digitale Stad het Internet tot een *plek* voor iedereen te maken. Dit proberen zij door het netwerk begrijpelijk en daarmee toegankelijk te maken. Let wel, in deze tijd is er slechts een enkeling die überhaupt weet van het bestaan van het Internet. Die enkeling werd in de inleiding al aangeduid als de ‘net-aristocraat.’ Voor het gros van de Nederlanders was het internet geheel onbekend terrein, zo ook voor politici en bedrijven. De vraag rijst hoe de makers van DDS het platform zo hebben ingericht dat het ook daadwerkelijk als een *plek* voor iedereen functioneerde? Was dit eigenlijk wel het geval? Of heeft DDS inherent geleid tot een tweedeling tussen information-haves en information-have-nots waar eerder voor gevreesd werd?

DDS als een plek voor iedereen

Marleen Stikker, één van de oprichters van DDS, beschrijft tijdens een interview in 2015 de beginfase van het internet. Zij noemt deze periode, een revolutionaire periode. Stikker kwam ten tijde van de oorlog in voormalig Joegoslavië voor het eerst in aanraking met het Internet. Ze gebruikte het Internet om contact te onderhouden met contacten aldaar. Stikker omschrijft haar eerste indruk met enthousiasme: ‘Op de computer zag ik een zwart schermje met witte letters. Het was *Unix prompt* waarvan ik de principes zelf had aangeleerd. *Prompt* was het allereerste world wide web ter wereld. Met *prompt* zat je in het systeem. Het Internet was daardoor een ruimtelijke ervaring - van systeem naar systeem, omzeilen en ontdekken. Het was een wereld welk je zelf aan het creëren was.’¹²

Samen met (onder andere) Frederique Rodriguez bedacht Marleen Stikker het metafoor de Digitale Stad. ‘Digitaal was iets wat mensen al kenden. Een van de bekendste metaforen destijds waren cyberspace en de elektronische snelweg. Een snelweg was iets waar je overheen ging, niet iets waar je op kon bouwen.’ Rodriguez en Stikker zochten naar het *gevoel* dat je iets kon maken en creëren, iets wat houvast kon bieden, iets wat fantasie opleverde en dat iets, dat werd de Digitale Stad. Beide bedenkers komen voort uit organisaties vanuit het maatschappelijk middenveld. In andere landen werd het Internet eigenlijk vooral bekend gemaakt en gestimuleerd vanuit de politiek en het bedrijfsleven. DDS lijkt daardoor, op Europees niveau, een unicum.

¹² Marleen Stikker (DDS / De Waag): ‘Het internet is kapot’, <https://www.youtube.com/watch?v=sRN5Vr8tbRE>, tijd:11:50, datum raadpleging: 1 maart 2017

De Digitale Stad werd ontworpen naar het idee van de Amerikaanse en Canadese Free-Nets.¹³ Dit waren elektronische gemeenschappen die mogelijk werden gemaakt door toegankelijke internetproviders. Het ging bij deze communities niet om financiële winst. Het ging daarentegen vooral om het maken van winst in de vorm van een zo *toegankelijk- en groot mogelijk* Internet. Dankzij de technische kennis en de beschikbare apparatuur kon ook in Nederland een soortgelijk FreeNet worden opgericht. De Digitale Stad als website werd grafisch ontworpen en vormgegeven door de leden van de computerbeweging Hack-Tic.¹⁴ Het hoofdkantoor van DDS bevond zich in hetzelfde Amsterdamse pand als Xs4all. Xs4all en DDS hadden wederzijdse belangen wat betreft een samenwerking. Xs4all maakte het mogelijk dat DDS daadwerkelijk toegang had tot het internet op grote schaal. DDS maakte het daarnaast voor Xs4all mogelijk een groter publiek te trekken.¹⁵ De benaming ‘Xs4all’ laat allicht al zien hoe belangrijk vrije toegang en vooruitstrevendheid in deze beginfase van het internet werd gevonden. De Digitale Stad fungeerde als een toegangspoort en een metafoor welk mensen begrepen.¹⁶

Om toegang te krijgen tot DDS moesten mensen echter in het bezit zijn van een modem.¹⁷ Destijds een tamelijk onbekend mechanisme. Toch raakten in de eerste week van De Digitale Stad de modems in Nederland uitverkocht. Door dit tekort moesten de modems van DDS extra goed in de gaten worden gehouden, s’ nachts werd de *supercomputer* al slapend bewaakt. Marleen Stikker ervoer het Internet daardoor in haar beginfase als een fysiek netwerk: ‘modems maakten een grappig geluid, een tik-geluid, we noemden het een *handshake*, deze klonk wanneer er een connectie plaatsvond.’¹⁸ Er stonden modems verspreid door Amsterdam. Op openbare en publieke plaatsen konden mensen zodoende ook zonder modem en / of computer thuis gebruik maken van de Digitale Stad en dus het Internet.¹⁹

De eerste versie van De Digitale Stad was een zwart scherm met daarop - in witte letters - een menu omschrijving. Deze oorspronkelijke weergave was daardoor vooral een stad van teksten, De Digitale Stad

¹³ Joost Flint, ‘DDS - tien jaar anders’ (versie 2004), <https://www.dds.nl/dds/jarig.php> (1 maart 2017).

¹⁴ Reinder Rustema, ‘The Rise and Fall of DDS: evaluating the ambitions of Amsterdam’s Digital City’ (versie 2001), http://reinder.rustema.nl/dds/rise_and_fall_dds.html (11 maart 2017)

¹⁵ Reinder Rustema, ‘The Rise and Fall of DDS: evaluating the ambitions of Amsterdam’s Digital City’ (versie 2001), http://reinder.rustema.nl/dds/rise_and_fall_dds.html (11 maart 2017)

¹⁶ Polderpioniers: De Digitale Stad (2012), <https://www.youtube.com/watch?v=Ez91yUCyC6k>, tijd: 0:39, datum raadpleging: 10 maart 2017

¹⁷ Dikke van Dale: Modem is een apparaat dat digitale signalen omzet in analoge en omgekeerd, zodat computers over telefoon- of andere lijnen met elkaar kunnen communiceren

¹⁸ Polderpioniers: De Digitale Stad (2012), <https://www.youtube.com/watch?v=Ez91yUCyC6k>, tijd: 0:39, datum raadpleging: 10 maart 2017

¹⁹Marleen Stikker (DDS / De Waag): ‘Het internet is kapot’, <https://www.youtube.com/watch?v=sRN5Vr8tbRE>, tijd:11:50 , datum raadpleging: 1 maart 2017

1.0.²⁰ In de loop van de jaren negentig werden meer geavanceerde browsers ontwikkeld, daardoor werden ook meer grafische mogelijkheden toepasbaar. De Digitale Stad 3.0 was indertijd zeer geavanceerd. Zo kende 3.0 de allereerste verschijnselen van een persoonlijke homepage waarop je je online identiteit middels een *Avatar* kon laten zien.²¹ In 2014 werd de Digitale Stad vanuit het Amsterdam Museum zelfs omschreven als een ‘soort eerste Facebook ter wereld’.²² Door deze uiterlijke kenmerken van de Digitale Stad maakten de makers van DDS het Internet begrijpelijk.

Met de komst van De Digitale Stad was het ook voor journalisten makkelijker om te schrijven over datgene wat bedoeld werd met het Internet. DDS maakte het internet tastbaarder en daardoor begrijpelijk. Middels De Digitale Stad kon het internet worden uitgelegd aan mensen. Dat was dan ook het achterliggende idee wat betreft de oprichting van De Digitale Stad; de ‘gewone’ mens kennis laten maken met de mogelijkheden van het internet. ‘Voor mensen die geen Unix kenden, een programmeertaal, was DDS een ideale toegang tot de wereld van het internet. Middels een gemakkelijk te begrijpen *interface*,’ aldus Marleen Stikker in datzelfde interview.²³

DDS Amsterdam leek een succes. In de loop van de jaren negentig werden door heel Nederland digitale steden opgericht (Delft, Eindhoven, Kampen etc). In 1995 werd daarom het handboek *Digitale Steden* gepubliceerd door Kees Schalken en Joost Flint. Het handboek werd in opdracht van het Ministerie van Economische Zaken geschreven. Weken lang heeft het handboek op nummer één best verkochte boeken van Nederland gestaan. In het handboek worden naast achtergronden, doelstellingen en aangeboden diensten ook meningen van ‘digitale stadsbewoners’ getoond.

DDS en het populariseren van internet

DDS probeerde het internet dus te populariseren door het netwerk begrijpelijk en daarmee toegankelijker te maken voor burgers, politici en bedrijven. Een digitale stad leek en bleek een metafoor te zijn dat mensen begrepen. DDS wilde naast het bestaan ook de mogelijkheden van het Internet introduceren. Toegang tot informatie werd beschouwt als één van de belangrijkste mogelijkheden. De makers van DDS streefden ernaar burger(s) voor te bereiden op de komst van het Internet en de opkomende informatiemaatschappij. Daarbij beoogden de makers en ontwerpers van DDS een zo breed mogelijk publiek te trekken om van deze toegang

²⁰ zie bijlage

²¹ zie bijlage

²² De Digitale Stad in het Amsterdam(s) (Historisch) Museum, <https://www.youtube.com/watch?v=xx0Vlq7cbmLU>, tijd: 0:33, datum raadpleging: 18 maart 2017

²³ Polderpioniers: De Digitale Stad (2012), <https://www.youtube.com/watch?v=Ez91yUCyC6k>, tijd: 0:39, datum raadpleging: 10 maart 2017

tot (overheids)informatie te kunnen profiteren. In het handboek voor Digitale Steden wordt in dit verband gesproken over kennisprocessen. Gebruikmakend van deze ‘kennisprocessen beoogden Stikker, Rodriquez, een groep van vijf vaste medewerkers, een stagiair en tientallen vrijwilligers het Internet populair te maken.’²⁴

Kennisprocessen

In het handboek wordt dit thema omschreven met de termen *ontwikkeling* en *overdracht*. Kennisprocessen worden in het handboek als volgt uiteengezet: ‘Een Digitale Stad biedt een grote groep mensen een introductie in het omgaan met computers en computernetwerken. In de aankomende informatiemaatschappij zal het van steeds groter belang worden vaardigheden te ontwikkelen in het omgaan met computers en data-communicatie. Slechts een deel van de bevolking heeft momenteel de beschikking over de middelen die het omgaan met computers en computernetwerken mogelijk maken. In beschouwingen over de gevolgen van een toekomstige digitale snelweg wordt dan ook al snel gesproken van een dreigende tweedeling tussen de ‘information-haves’ en de ‘information-have-nots’. Om een dergelijke tweedeling te voorkomen zal educatie en computer-alfabetisering een belangrijke rol gaan spelen. Een digitale stad is een concreet project dat mensen laat zien waartoe de nieuwe informatie- en communicatiemediën in staat zijn. (...) Door op beperkte schaal de mogelijkheden van Internet aan te bieden vormt een digitale stad voor een grote groep mensen een introductie op de toekomstige informatiemaatschappij. Daartoe is het belangrijk dat de ontwikkelingen op het Internet of de digitale snelweg op de voet worden gevolgd en de nieuwste mogelijkheden steeds aan de gebruikers worden aangeboden.’²⁵

Maar hoe - wetende van de complexiteit van de realiteit - probeerden de makers van de Digitale Stad deze termen van *ontwikkeling* en *overdracht* te realiseren? De hierboven geformuleerde definitie van de kennisprocessen komt voort uit een optimistische zienswijze. Hoe gaan de makers van de Digitale Stad om met de bestaande pessimistischere en mogelijke gevolgen; bijvoorbeeld met de dreigende tweedeling van information-haves en information-have-nots?

Mark Bovens spreekt in zijn boek *De digitale republiek* ook over de komst van de informatiemaatschappij. Bovens dicht deze informatiemaatschappij vier kenmerken toe; deterritorialisering, turbulentie, horizontalisering en dematerialisering.²⁶ Internet dient binnen deze maatschappijvorm als onmisbaar onderdeel. Internet, dus ook de Digitale Stad, kan echter leiden tot toenemende complexiteit voor som-

²⁴ Reinder Rustema, ‘The Rise and Fall of DDS: evaluating the ambitions of Amsterdam’s Digital City’ (versie 2001), http://reinder.rustema.nl/dds/rise_and_fall DDS.html (11 maart 2017)

²⁵ Kees van Schalken en Joost Flint, Handboek Digitale Steden (Amsterdam 1995) 29-30.

²⁶ Mark Bovens, *De digitale republiek; democratie en rechtsstaat in de informatiemaatschappij* (Amsterdam 2003) 36.

mige mensen. Deze complexiteit veroorzaakt turbulentie, hetgeen Bovens als grootste veroorzaker van deze digitale tweedeling ziet. Ook Danilo Zolo spreekt in zijn boek *Democracy and Complexity: A Realist Approach* over de problemen van complexiteit en overladenheid, welke een negatief effect hebben op de werking van de democratie.²⁷

Echter lijken de makers van de Digitale Stad zich bewust van een dreigende tweedeling van ‘information-haves’ en ‘information-have-nots’, daarbij lijken de makers van de Digitale Stad ook een oplossing te kennen voor dit probleem. Dit toont aan dat de makers van DDS zich bewust zijn van het ‘Orwell-scenario,’ en in de gaten hebben dat het netwerk geenszins zuiver technisch en/ of politiek neutraal is. Uit deze ondervinding komt in principe ook het hele idee van FreeNets vandaan. Hoe werd middels DDS dan toch geprobeerd het internet toegankelijk te maken en daarmee te populariseren? Hoe werd DDS naar het grotere publiek gebracht? De complexiteit van de realiteit is soms onontkoombaar.

Oplossingen

Om toegang voor iedere burger mogelijk te maken, kon De Digitale Stad ten eerste op diverse manieren bereikt worden. Op deze manier hadden ook mensen zonder de nodige middelen toegang tot de stad. DDS was bereikbaar via een inbel-faciliteit (waarvoor nodig een PC en een modem), via het Internet (beschikbaar door universiteiten en bedrijven) en via diverse publieke terminals (musea, bibliotheken, stadhuis, café's). De inbel-faciliteit was de eerste gratis inbel voorziening waar je zonder kosten toegang kon krijgen tot het internet.²⁸ Met deze opties streefden de makers van DDS naar het bereiken van een zo groot mogelijk publiek.²⁹ Bereikte DDS hier ook daadwerkelijk ‘iedereen’ mee?

In het handboek voor Digitale Steden staat nadrukkelijk geschreven dat een Digitale Stad een grote groep mensen een introductie biedt in het omgaan met computers en computernetwerken. Het handboek legt daarbij de nadruk op het feit dat de dreiging van een eventuele tweedeling in ogenschouw genomen moet worden. DDS tracht een dergelijke tweedeling te voorkomen door het aanbieden van educatie en computeralfabetisering.³⁰ Als voorbeeld wordt in het Handboek het toepassen van een ‘Schoolnet’ genoemd. Via dit netwerk zouden middelbare scholen met elkaar in verbinding kunnen staan om scholieren spelenderwijs kennis te laten maken met de mogelijkheden van elektronische data en communicatie.

²⁷ Damian Tambini, *New Media and Democracy: the civic networking movement* (London 1999), 311

²⁸ Joost Flint, ‘DDS - tien jaar anders’ (versie 2004), <https://www.dds.nl/dds/jarig.php> (1 maart 2017).

²⁹ Kees van Schalken en Joost Flint, *Handboek Digitale Steden*, (Amsterdam 1995) 21-22.

³⁰ Kees van Schalken en Joost Flint, *Handboek Digitale Steden*, 29.

Aanvullend probeerden de makers van DDS deze doelstelling te verwerkelijken door een elektronisch helpdesk-systeem, een telefonische helpdesk, een platform waarin bewoners elkaar kunnen helpen (vrijwilligers), het maken van handleidingen, het verzorgen van workshops en demonstraties. In het handboek zijn een aantal digitale bewoners van de stad geciteerd aangaande deze kwestie. 'Ik vind De Digitale Stad vooral een goed initiatief om mensen eens iets anders te laten doen met hun computer dan tekstverwerken, boekhouden en spelletjes spelen. Hopelijk helpt het veel mensen van hun computerfobie af wanneer ze de computer op een redelijk mensvriendelijke manier kunnen gebruiken als communicatiemiddel.' Een andere bewoner: 'De Digitale Stad is voor mij een laagdrempelige manier om spelenderwijs te leren om te gaan met bulletin-board-achtige diensten, met e-mail en andere vormen van informatie-overdracht en communicatie via de computer.'³¹ Deze bewoners klinken dus redelijk positief over de functies die de Digitale Stad te bieden heeft. Echter rijst de vraag nu, wie zijn deze bewoners? En dan bedoel ik niet specifiek deze twee geciteerde bewoners, maar de digitale bewoners van de Digitale Stad in het algemeen. Een beeld van deze groep geeft namelijk tegelijkertijd een beeld van de internetgebruikers midden jaren negentig.

De bewoners van DDS

Besselaar en Beckers hebben in 1996 een onderzoek gedaan naar de digitale stadsbewoners en hun gebruiken. Een soortgelijk onderzoek werd ook in 1994 uitgevoerd door Schalken en Tops. Alle vier zijn vooraanstaanden in het onderzoek naar elektronische democratie en digitale steden. De onderzoeksresultaten zijn belangrijk voor deze scriptie, omdat de uitslagen een realistisch beeld schetsen van de internetgebruikers in de beginfase van DDS. Besselaar en Beckers organiseerden destijds een enquête om een verder gevorderde Digitale Stad in kaart te brengen. DDS bestond toentertijd inmiddels twee jaar. In 1994 kende het onderzoek 1200 respondenten (op 10.000 digitale bewoners). In 1996 had het onderzoek 1300 geënquêteerden (op 48.000 digitale bewoners). De enigszins lage hoeveelheid respondenten kan allicht een vertekend beeld geven van de realiteit. Echter zou het ook zo kunnen zijn dat het overgrote deel van de niet-geënquêteerde bewoners, niet actieve maar wél geregistreerde digitale burgers waren. Overigens was in 1994 91% van de geënquêteerde man, twee jaar later was dit aantal 84%.³²

De bewoners van de Digitale Stad blijken uit dit onderzoek vooral jonge hoogopgeleide mannen te zijn. Daarnaast zijn de bewoners veelal werkzaam in educatieve-, culturele- en bedrijfssectoren. Etnische en culturele minderheden (in DDS wordt alleen Nederlands gesproken), laag-opgeleiden, ouderen, werklozen en

³¹ Kees van Schalken en Joost Flint, *Handboek Digitale Steden*, (Amsterdam 1995) 21-22.

³² Peter van den Besselaar & Dennis Beckers, *Demographics and Sociographics of the Digital City* (Amsterdam 1998), 114

vrouwen lijken ondervertegenwoordigd.³³ DDS blijkt zodoende een zeer homogene- en niet moderne heterogene groep inwoners te kennen. Besselaar en Beckers veronderstellen dat de Digitale Stad veeleer een soort Digitale buitenwijk of Digitale Campus is.³⁴

Uit de gedane enquetes bleek dat 56% van de digitale bewoners van DDS student waren. Deze studenten, die frequent gebruik maakten van DDS, hadden onderling veel online contact. Zij gebruikten DDS hoofdzakelijk voor de functie tot het versturen en ontvangen van email berichten. Dit gebruik was veelal gerelateerd aan privé zaken. Evenzeer was er een groep bewoners (20%) die DDS voor professionele en werkgerelateerde doeleinden gebruikten. Deze bewoners consumeerden met name online informatie. Zij hadden weinig contact met andere digitale bewoners. Een andere groep van werkenden (39%), welk gebruik maakten van DDS, bleken onderling geen enkel contact te hebben met andere DDS gebruikers. Dus niet via de chat, niet via de elektronische mail en niet via de discussiegroepen. Over het geheel genomen komt uit het onderzoek duidelijk naar voren dat zo'n 80% van alle DDS gebruikers het netwerk slechts voor recreatieve doeleinden gebruikten. Het merendeel van de digitale bewoners was dus aantoonbaar niet geïnteresseerd in de politieke-, nieuws- en discussiegroepen die DDS faciliteerde, hun interesse lag elders.³⁵

Conclusie

Door de resultaten van het onderzoek van Besselaar en Beckers in ogenschouw te nemen, kan verondersteld worden dat de Digitale Stad een uiterst lage frequentie had qua *soorten* Internetgebruikers. De digitale bewoners waren namelijk vooral hoogopgeleide jonge mannen. Het lijkt erop dat de eerste doelstelling van DDS; het populariseren van het Internet in Nederland, hiermee niet gerealiseerd is. Echter, zo blijkt uit de complexiteit van de realiteit en het laag aantal geënquêteerde, is het aannemen van deze aanname lastig en té gemakkelijk tegelijkertijd. Met de Digitale Stad en haar toegankelijk te gebruiken design is het Internet in Nederland namelijk wel iets begrijpelijks én iets tastbaars geworden. Dankzij DDS konden journalisten, politici en bedrijven voor het eerst begrijpen en daarbij ook uitleggen wat het Internet is en wat het allemaal te bieden had. Daarnaast maakten de inbel faciliteiten en publieke terminals in Amsterdam de Digitale Stad ook bereikbaar voor mensen zonder modem en computer thuis. De intrinsieke populatie van DDS mag dan wel uiterst homogeen van aard zijn, toch heeft DDS het Internet tot iets begrijpelijks gemaakt. Ieder begin is moeilijk, vooral in een wereld waarin het fenomeen Internet voor de meeste onbekend is. Deze ondervindin-

³³ Peter van den Besselaar & Dennis Beckers, *Demographics and Sociographics of the Digital City* (Amsterdam 1998) 115

³⁴ Peter van den Besselaar & Dennis Beckers, *Demographics and Sociographics of the Digital City*, 116

³⁵ Zie bijlage

gen maken dat de daadwerkelijke rol van DDS bij het populariseren van het internet in Nederland, niet aanzienlijk groot ook niet van minimaal belang maar slechts van *beperkt* van aard is geweest.

DDS en de democratisering van Nederland

Begin jaren negentig voelen veel mensen zich niet gehoord door politici. De afstand tussen burger en overheid is voelbaar en aanwezig. Met de Digitale Stad proberen - onder andere - Marleen Stikker en Felipe Rodriguez het tij te keren. Internet zou volgens hen een digitaal hulpmiddel kunnen zijn om de kloof tussen burgers en politiek te verkleinen. Internet, zo stellen ook de leden van HackTic, zou juist daarom voor iedereen moeten zijn: 'Power to the People'. De karakteristieken van het internet zouden meer direct contact, betrokkenheid van burgers en transparantere politiek mogelijk maken. In dit hoofdstuk wordt een antwoord geformuleerd op de vraag hoe de makers van DDS de samenleving democratischer probeerden te maken en daarmee hun doel probeerden te verwezenlijken. Eerst wordt er een kernachtige schets gegeven van hetgeen het Internet te bieden heeft voor de democratie. Aan de hand van deze drie kenmerken van de digitale democratie worden drie functies van DDS, aangaande het democratischer maken van de samenleving, uiteengezet. Deze functies zijn: DDS als informatievoorziening, DDS als discussieplatform en DDS als gemeenschapsbouwer.

Digitale democratie en democratische processen

'Democratie is een politiek systeem waarin de burgers regeren, zelfstandig of via anderen die door het volk gekozen, beïnvloed en gecontroleerd worden, op een wijze die elke burger gelijk stelt aan iedere andere,' zo definieert Frank Hendriks, Universiteit van Tilburg, het basisbegrip van democratie.³⁶ Een eeuwenoud concept en idee afkomstige uit het oude Athene. Met de komst van het Internet werd al vanaf begin jaren negentig een digitale vorm van democratie voorspeld. Het internet, van nature anarchistisch, werd door de makers van DDS en de gemeente Amsterdam gezien als een opkikker voor de democratie. Eindelijk zou de burger meer directe invloed op de politiek kunnen hebben. Ten eerste zou het internet de toegang tot politieke informatie vergroten, een goed geïnformeerde burger zou de democratie versterken. Ten tweede zou het internet leiden tot versterking van het gemeenschapsgevoel. Mensen met dezelfde verlangens, belangen en interesses zouden elkaar online kunnen vinden. Het internet zou daarmee een socialiserende werking hebben op virtuele gemeenschappen, met name op lokaal niveau. Ten derde zou het Internet politieke participatie voor burgers eenvoudiger maken én dus versterken.

³⁶ Frank Hendriks, *Vitale Democratie; Theorie van democratie in actie*, (Amsterdam 2006) 35.

In het handboek van DDS wordt dit thema van ‘democratische processen’ omschreven als *een evenwichtige samenleving*. De processen welke De Digitale Stad probeert te verwezenlijken, worden in dit handboek als volgt uiteen gezet: ‘Een digitale stad functioneert als platform waar (lokale) overheden in contact kunnen treden met burgers en omgekeerd. Overheidsdiensten kunnen een digitale stad gebruiken om informatie aan te bieden. Elektronische adressen worden gepubliceerd zodat burgers contact kunnen opnemen met ambtenaren of bestuurders. Een digitale stad creëert platforms waarin discussies kunnen worden gevoerd over lokale of (inter)nationale vraagstukken. Als het gaat om het gebruik van informatie- en communicatietechnologie ter versterking van de (lokale) democratie, wordt al snel gewezen op directe democratische mogelijkheden als burgerraadplegingen of elektronische referenda.’³⁷

DDS als informatievoorziening

Midden en eind jaren negentig. Het idee heerst: een goed geïnformeerde burger versterkt de democratie. Informatie moet daarom 24/7 beschikbaar en gratis toegankelijk zijn. De bedenkers van DDS lijken het daarmee eens te zijn en probeerden een zo groot mogelijke toegang tot pluriforme informatiebronnen te verschaffen, voor de hele samenleving. Politieke informatiewinning en uitwisseling tussen overheden, overheidsdiensten, vertegenwoordigers en individuele burgers zou de democratie dus ten goede komen (Jan van Dijk). De makers van DDS lijken gedreven door dit idee. Aan de hand van het al eerder omschreven debat rondom Orwell en Athene (Tops & Donks) wordt duidelijk dat deze optimistische zienswijze toch pessimistische uitlatingen kent (Bryan, Tambini, Tsagarousianou). Hoe draagt de functie ‘informatievoorziening’ van DDS bij aan het democratiseren van de samenleving?

Roze Tsagarousianou, tegenwoordig werkzaam aan de Universiteit van Westminster, deed in 1999 onderzoek naar de retoriek en realiteit van digitale democratie. Dit resulteerde in de aanname dat online politieke informatiewinning en -uitwisseling niet altijd tot een verbetering van de democratie leidt. Het tegendeel leek zelfs waar te zijn. Volgens Tsagarousianou zouden overheden en private organisatie veelvuldig gebruik maken van (online) informatie welke niet toegankelijk zijn voor de burger en welke zelfs nadelig kunnen zijn voor de burger. Tsagarousianou benadrukt dus in 1999 dat het belangrijk is om te weten wie er toegang tot bepaalde informatie heeft en wie niet. Toegang tot online informatie zou de controlerende macht van de overheid kunnen vergroten.³⁸ Tsagarousianou wijst erop dat Foucault’s concept van panopticum in de liter-

³⁷ Kees van Schalken en Joost Flint, *Handboek Digitale Steden*, (Amsterdam 1995) 26

³⁸ Roza Tsagarousianou, *Electronic Democracy: Rhetoric and Reality* (1999) 192

atuur over digitale democratie veelvuldig wordt aangehaald (Gandhy, Friedland). Tsagarousianou is dus niet de enige die zich zorgen maakt. Overigens wordt het democratische aspect van het internet vooral beïnvloed door de gebruikers van het netwerk. Dit zou in het voordeel van de burgers van de Digitale Stad kunnen zijn geweest. De makers van DDS probeerden namelijk, via een bottom-up benadering, de digitale burgers als consument én producent van informatie te zien.

Damian Tambini, werkzaam aan de Humboldt Universiteit van Berlijn, lijkt in 1999 positiever over het internet als informatievoorziening. Hij benadrukt dat de toegang tot informatie door het internet goedkoper is, dat de problemen rond selectiviteit en vooroordelen gereduceerd worden en dat nieuwe technische mogelijkheden informatie zoeken, selecteren, bewaren en sorteren vereenvoudigen. Deze drie ondervindingen sluiten nauw aan bij het beleid van de Digitale Stad omschreven in het handboek.

DDS beoogt de toegang tot informatie te verbeteren. Als organisatie heeft DDS samengewerkt met de gemeente Amsterdam, de plaatselijke overheid. De informatie die DDS beschikbaar stelt is gecategoriseerd (in lagen) en gesystematiseerd. Informatie wordt gefaciliteerd door hypertexten, afbeeldingen, grafieken, virtuele kaarten van de stad, en andere interactieve methoden. Op deze manier wordt de voorziening van informatie door DDS gefaciliteerd. Maar, zoals verondersteld door Tsagarousianou, blijft de vraag hoe politiek neutraal ook deze informatie is? Een zekere hoeveelheid macht, zo blijkt, is altijd in handen van de mensen die de informatie selecteren. In dit geval zijn dat de makers van DDS maar ook de digitale bewoners van DDS. Naar het idee van Tambini kan dat de lezer ten alle tijden zelf beslissen wat hij of zij leest. Echter kan dit door een overvloed aan informatie soms moeilijk zijn en tot complexiteit leiden. Zonder daadwerkelijke autoriteit is er geen toezicht op de authenticiteit van informatie. Informatie zou op deze manier zowel letterlijk als figuurlijk goedkoop zijn. Ook bevatten grote hoeveelheden informatie herhaaldelijk inhoudelijke tegenstrijdigheden, dit kan verwarrend zijn ongeacht de geordendheid, zo ook voor burgers van de Digitale Stad. Verwarring kan leiden tot onwetendheid en daarmee tot niet goed geïnformeerde burgers. Burgers die de democratie dus niet ten goede zijn.

DDS als gemeenschapsbouwer

Midden en eind jaren negentig. Het idee heerst: virtuele communities zouden een socialiserende en daarmee democratiserende werking hebben. Door het interactieve karakter van lokale communities, fungeerden deze steeds vaker als laboratoria voor een sterke democratie, zo stel Thierry Vedel.³⁹ De Digitale Stad kan daar-

³⁹ Thierry Vedel, *The Idea of Electronic Democracy: Origins, Visions and Questions*, 'Parliamentary Affairs', Vol. 59 (Oxford 2006) 221

door volgens Besselaar en Beckers dienen ter versterking van de sociale structuur in de werkelijke stad. Een gemeenschap is volgens hen een verbinding tussen mensen welk niet gecoördineerd is door geld (de markt) of door macht (formele organisaties) maar door communicatie gebaseerd op gemeenschappelijke normen, waarden en belangen. Tambini voegt daaraan toe dat individuen met gemeenschappelijk belangen elkaar eerst op één of andere manier moeten zien te vinden, alvorens zij hun geïdentificeerde belangen kunnen vertalen naar collectieve en politieke acties. Internet vormt voor mobilisatie een zeer logistiek en bruikbaar netwerk. De makers van DDS lijken hier beleidsmatig op in te spelen. Mensen met de meest obscure interesses lijken elkaar via de Digitale Stad te kunnen vinden. Het versterken van sociale structuren kan echter wel leiden tot een meer gefragmenteerde samenleving. Dit kan resulteren tot balkanisering en daarmee het democratische proces verstoren (Bovens). Iedereen staat dan voor zichzelf en niet voor elkaar.

Lewis Friedland, verbonden aan de Universiteit van Wisconsin-Madison, schrijft ook dat online gemeenschapsvorming op lokaal niveau zeer interessant kan zijn. Een netwerk van communities welk gebonden zijn aan dezelfde geografische ruimte, kunnen los van tijd en bestaande ruimte met elkaar in discussie gaan. Dit zou volgens Friedland in toenemende mate kunnen zorgen voor meer politieke participatie van burgers. Hoe dichter bij huis, hoe betrokkener de burgers zullen zijn is het idee. Het wereldwijde karakter van het internet is juist daardoor vooral interessant op lokaal niveau.⁴⁰ De makers van DDS lijken zich hier van bewust te zijn. Door het toegankelijke design van de Digitale Stad lijkt de virtuele stad interactiviteit op lokaal niveau uit te willen lokken. Besselaar en Beckers schrijven dat DDS op die manier streeft naar een infrastructuur welk toegankelijk is voor diverse thematische gemeenschappen: 'DDS is a community of communities. As in a real city, DDS attracts people from many places outside.' Dit idee lijkt echter haaks te staan op de realiteit welk wordt gekleurd door het homogene karakter van de bewoners van de Digitale Stad, hetgeen blijkt uit hetzelfde onderzoek van Besselaar en Beckers.⁴¹

Thierry Vedel voegt daaraan toe dat computernetwerken en daarmee virtuele gemeenschappen door burgers ook gebruikt kan worden als middel voor het produceren van een identiteit te produceren. Door de toenemende globalisering werden vanaf de jaren negentig het voortbestaan en de toekomst van natiestaten bevraagd. De ontwikkeling van het internet werd gezien als een open, wereldwijd, gedecentraliseerd netwerk welk een potentieel boodt voor niet-hiërarchische communicatie. Met de komst van het internet werden burgers autonomere agents in een wereldwijde publieke sfeer, zo heerste het idee. Internet deed de ontwikkeling van het individualisme toenemen. Het virtuele netwerk werd gezien als metafoor en een instrument

⁴⁰ Brants, Kees, Martine Huizenga en Reineke van Meerten, *The new canals of Amsterdam: an exercise in local electronic democracy*, 'Media, Culture & Society', Vol. 18 (London 1996) 223

⁴¹ Peter van den Besselaar & Dennis Beckers, *Demographics and Sociographics of the Digital City* (Amsterdam 1998), 113.

van politieke zelforganisatie.⁴² Zo zou ook de Digitale Stad niet slechts een socialiserende werking en daarmee een democratiserende werking hebben, maar zou DDS kunnen leiden tot individualisering.

DDS als discussieplatform

Midden en eind jaren negentig. Het idee heerst: digitale democratie zou de participatie van burgers bij politieke besluitvorming versterken. In het rapport over het eenjarige bestaan van DDS staat het volgende beschreven: ‘Een Digitale Stad kan functioneren als platform waar (lokale) overheden in contact kunnen treden met burgers en omgekeerd. Overheidsdiensten kunnen het systeem gebruiken om informatie aan te bieden. Elektronische adressen worden gepubliceerd, waarlangs burgers contact op kunnen nemen met ambtenaren of bestuurders. In de Digitale Stad worden tevens platforms ingericht waarop discussies kunnen worden gevoerd over lokale issues. (...) Op verschillende wijzen worden in de Digitale Stad discussies gevoerd. Doordat binnen de Digitale Stad verschillende soorten informatie kunnen worden gekoppeld aan nieuwe wijzen van communicatie, is het mogelijk om over verschillende onderwerpen een ‘geïnformeerde’ discussie te houden.

Tambini stelt dat door het internet, discussie voeren over lokale issues makkelijker is geworden.⁴³ Door het gebruik van email zijn burgers en (lokale) politici direct aan elkaar gelinked. Daar geloven ook de makers van DDS in. Echter lijkt dit idee enigszins overschat, politici zijn niet erg responsief. Marleen Stikker benadrukt ook dat de discussiegroepen niet altijd even succesvol zijn geweest. Er waren volgens Stikker maar weinig politici aanwezig en / of actief op DDS. Dit maakte daarentegen echter wel dat DDS een podium was waar mensen beter geïnformeerd waren dan politici zelf. ‘Soms kon je zelfs meer weten dan raadsleden. Het bewijs dat informatie betekenisvol is’, benadrukte Stikker tijdens een interview.⁴⁴ Ondanks de afwezigheid van politici werd er wel degelijk fel discussie gevoerd over allerlei onderwerpen.

‘Deze discussies zijn zeer verschillend van aard. Enerzijds worden er constructieve discussies gevoerd, anderzijds ontstaan er ook agressieve en zelfs hier en daar zeer onprettige persoonlijke discussies. Dit verschijnsel staat op het Internet bekend als ‘flaming’, naar de digitale vlammenwerpers die de deelnemers aan de discussie in de aanslag hebben. Digitale discussies hebben een eigenheid die het mogelijk maakt steeds directer te reageren op berichten die op het scherm verschijnen. In die zin lijkt het op een werkelijke

⁴² Thierry Vedel, *The Idea of Electronic Democracy: Origins, Visions and Questions*, ‘Parliamentary Affairs’, Vol. 59: 226-235 (Oxford 2006)

⁴³ Damian Tambini, *New media and democracy; the civic networking movement* (London 1999) 39

⁴⁴ Marleen Stikker (DDS / De Waag): ‘Het internet is kapot’, <https://www.youtube.com/watch?v=sRN5Vr8tbRE>, tijd:11:50, datum raadpleging: 1 maart 2017

discussie tussen personen. De bijdragen die de discussianten leveren, worden echter opgeslagen en zijn voor iedereen leesbaar en herleesbaar. De digitale discussies combineren daarmee de vluchtigheid van een ‘face-to-face’-discussie en de eeuwigheid van een briefwisseling.⁴⁵

	1994	1996
Vaak	3%	20%
Soms	18%	37%
Zelden	33%	22%
Nooit	46%	21%

Besselaar en Beckers vroegen in hun onderzoek digitale bewoners of én hoe vaak zij interactie en online communicatie hadden met andere digitale bewoners. Deze vraag werd ook in 1994 gesteld, zie de bovenstaande tabel.⁴⁶ Op de vraag welke functies de bewoners van de Digitale Stad het meest benutten, werd geantwoord dat zowel in 1994 (52%) als in 1996 (95%) veelal gebruik werd gemaakt van de functie *Email*. Daarnaast is ook de functie *informatie zoeken* in populariteit gestegen. In 1994 maakt 54% van de bewoners gebruik van deze functie in 1996 was dit aantal opgelopen tot 85%. De functie tot *debat en discussie* blijkt echter uit beide onderzoeken niet heel populair te zijn, 16% in 1994 tegenover 40% in 1996.⁴⁷ Daarnaast is uit dit onderzoek ook gebleken dat zo’n 80% van de digitale bewoners DDS gebruiken ter ontspanning. Hierbij wordt gesproken over bijzonder recreatieve fora, pornografie, humor en show. Internet, en daarmee DDS, zou de politieke participatie van burgers dus niet perseer vergroot hebben. De Internet-critici Evgeny Morozov zou daarover het volgende zeggen: ‘The wise dictator doesn’t inflame his people’s curiosity by banning websites. He gives them comfort, pornography and spectacle.’⁴⁸

Conclusie

Met de Digitale Stad en haar democratische processen werd dus een poging gedaan om de kloof tussen burgers en politiek te verkleinen, een gewaagde poging met een lastig doel. Democratie lijkt - wederom door de complexiteit van de realiteit - lastig realiseerbaar in haar puurste vorm. Ieder poging tot het democratischer

⁴⁵ drs. C.A.T. Schalken en prof. dr. P.W. Tops, De Digitale Stad; het eerste jaar, Rapport, (Brabant 1994) 17

⁴⁶ Peter van den Besselaar & Dennis Beckers, *Demographics and Sociographics of the Digital City* (Amsterdam 1998), 116.

⁴⁷ Peter van den Besselaar & Dennis Beckers, 117.

⁴⁸ RSA ANIMATE: The Internet in Society: Empowering or Censoring Citizens? (2011), <https://www.youtube.com/watch?v=Uk8x3V-sUgU>

maken van de samenleving is uiteraard een stap in de goede richting. Zo denken en dachten ook de makers van DDS. Het internet zou leiden tot een goed geïnformeerde burger, een goed geïnformeerde burger zou leiden tot meer democratie. In samenwerking met de gemeente Amsterdam stelde DDS overheidsinformatie beschikbaar voor de burgers. Deze informatie was vanaf dat moment 24/7 beschikbaar voor iedere bewoner en / of bezoeker van de digitale stad, een revolutionair moment. Ondanks de complexiteit, welk een grote hoeveelheid aan informatie met zich meebrengt, heeft DDS de chaos redelijk kunnen reduceren door middel van hyperlinks, categorieën en andere virtuele lagen. DDS als informatievoorziening lijkt dus enigszins geslaagd. DDS als gemeenschapsbouwer en DDS als discussieplatform waren daarentegen van minder groot succes. De gemeenschap van de Digitale Stad kende een uiterst homogeen karakter. Binnen deze groep van homogeniteit heerste uiteraard onderlinge verschillen hier en daar, hetgeen resulteerde in gemeenschapsvorming en (soms hevige) discussies. Toch waren deze gemeenschappen en discussiegroepen veelal niet politiek van aard.

Conclusie

DDS streefde twee belangrijke doelstellingen na: het populariseren van het Internet in Nederland en het democratischer maken van de Nederlandse samenleving met behulp van het Internet, dus *door* het Internet. Het moge duidelijk zijn dat de Digitale Stad een product is van het Athene-scenario, de optimisten, het jamp. Het moge echter ook duidelijk zijn dat de makers van DDS niet perse hun doelstellingen hebben verwezenlijkt. De Digitale Stad heeft bij het populariseren, als in het bekend maken van het Internet, een *aanzienlijke rol* gespeeld. Dit kan vooral terugvertaald worden naar het feit dat met DDS het Internet eindelijk iets tastbaars werd, iets waar journalisten over konden schrijven en politici over konden spreken. Met de Digitale Stad leek het plots duidelijk wat het Internet is én wat het Internet kan. Dankzij het toegankelijke karakter en het verfijnde design maakte de Digitale Stad het Internet begrijpelijker en dus bespreekbaar.

Echter, kijkend naar de digitale stadsbewoners, komt al gauw naar voren dat deze groep zeer homogeen is. Binnen DDS lijkt er weinig plek te zijn voor werklozen, laagopgeleiden, ouderen, vrouwen en etnische minderheden. Daar waar de makers van DDS trachtten een zo groot en toegankelijk mogelijk Internet te creëren, is het ze gelukt de poorten van de virtuele wereld te openen, maar lijken lang niet 'alle' Nederlanders bij die opening aanwezig te zijn. De file-vorming valt in dit opzicht dus wel mee. DDS als experiment lijkt zodoende in plaats van een *aanzienlijke rol* slechts *een beperkte rol* te hebben gespeeld bij het populariseren van het Internet voor een breder publiek. Terugblikkend op het Orwell-Athene debat, lijkt de Digitale Stad zelfs een geringe bijdrage te leveren aan de tweedeling: information-haves / information-have-nots. Hetgeen in geen enkel opzicht geïnitieerd is door de makers van DDS. Sommige ontwikkelingen lijken dus wel degelijk onontkoombaar. De educatieve processen die de makers van de Digitale Stad op touw hadden gezet, schijnen zodoende niet voor het gewenste effect te hebben gezorgd. De Digitale Stad was vooral een virtuele plek voor jonge hoogopgeleide mannen, hetgeen niet representatief is aan de samenstelling van de Nederlandse samenleving. Dit brengt ons bij de volgende doelstelling; het democratischer maken van de Nederlandse samenleving. Het verkleinen van de kloof tussen burgers en politici, de hoop van burgemeester Frank de Grave verwezenlijken.

Simultaan aan de komst van het Internet brak het tijdperk van de ideeën rondom digitale democratie aan. Het Internet zou door haar informatie verstrekkende karakter een positieve invloed kunnen hebben op de democratie. Echter, alleen wanneer hier op de juiste manier met het Net zou worden omgegaan. Het informatie verstrekkende karakter ligt zodoende gelijk aan politieke en niet-politieke invloedssferen. Een onderscheid tussen een top-down en bottom-up benadering zou daarbij al een veelzeggend onderscheid kunnen

zijn. DDS vloeide voort uit deze tweede benadering. De makers van de Digitale Stad maakten haar bewoners namelijk tot zowel consument als producten van informatie. De Orwell-claim waarbij complexiteit democratie in het geding zou doen raken, lijkt door DDS goed te zijn opgevangen. Middels hyperlinks, grafieken, realistische kaarten, categorisering en andere verfijnde technieken, hebben de makers van DDS het informatie aspect zo overzichtelijk mogelijk proberen te maken. Hierin lijkt de Digitale Stad dus geslaagd en heeft *DDS een aanzienlijke rol gespeeld*. Notabene: DDS was de eerste ‘organisatie’ welk politieke overheidsinformatie online toegankelijk maakte.

DDS lijkt echter als gemeenschapsbouwer en discussieplatform minder significant. Het homogene karakter van het digitale *volk* maakt dat de Digitale Stad niet representatief is aan de Nederlandse samenleving. Daarnaast werd door de digitale bewoners slechts minimaal aandacht besteed aan de politiek. Het recreatieve gebruik van de virtuele wereld leek voor de digitale stadbewoners de gegronde aard van bezoek. Ik kan mij hier enigszins in verplaatsen wanneer zich een nieuwe en spannende ontwikkeling voltrekt. Het Internet is vandaag de dag nog altijd één grote speeltuin voor velen, naast de reële wereld biedt het Internet ons een geheel nieuw universum. Anno 2017 is het Internet als virtueel universum enorm uitgebreid, uitgestrekt en in sommige opzichten zelfs onontdekt. Geen enkele politici ontkomt meer aan het *feitelijk* netwerk dat Internet heet. Wellicht heeft de Digitale Stad - als Internet pionier - hier dan toch een *aanzienlijke rol* vervuld. In ieder geval moge duidelijk zijn dat elk begin moeilijk is, de realiteit complex en het niet-zijn nodig voor de bruikbaarheid.

Literatuurlijst

Primaire bronnen

Kranten

Kabinet wil grotere vrijheid telecomindustrie, *NRC Handelsblad*, 21 december 1994.

Eijk van, Dick, Overheid laat te weinig zien op infobaan, *NRC Handelsblad*, 27 december 1994.

Ligtenberg, Lucas, Al Gore: digitale revolutie is al begonnen, *NRC Handelsblad*, 12 januari 1994.

Rooduijn, Tom, 'Het Digitale Dorpsplein', *NRC Handelsblad*, 27 augustus 1994.

'Internet is de ultieme vrijplaats, ook voor misdaad', *NRC Handelsblad*, 3 december 1994.

Kamerstukken

Verslag der handelingen van de Tweede Kamer der Staten Generaal (hierna: *HTK*) 1994-1995, 20644.

Rapporten

Schalken, drs. C.A.T en prof. dr. P.W. Tops, 'De Digitale Stad; het eerste jaar' (Katholieke Universiteit Brabant 1994)

Secundaire literatuur

Handboeken

Bovens, Mark, *De Digitale Republiek: democratie en rechtsstaat in de informatiemaatschappij* (Amsterdam 2003).

Briggs, Asa en Peter Burke, *Sociale geschiedenis van de media: van boekdrukkunst tot internet* (Amsterdam 2003).

Dijk van, Jan, *De Netwerkmaatschappij: sociale aspecten van nieuwe media* (Houten 1991)

Donk van de, W.B.H.J., I.Th.M. Snellen and P.W. Tops, *Orwell in Athens; A Perspective on Informatization and Democracy* (Amsterdam 1995)

Schalken, Kees en Joost Flint, 'Handboek digitale steden', (1995 Amsterdam)

Websites

Flint, Joost, 'DDS - 10 jaar anders', <https://www.dds.nl/dds/jarig.php?pageid=13>

Hack-Tic, 'Hack-Tic Magazine Archive (1989-1994)', <http://www.hacktic.nl/index.html>

Rustema, Reinder, 'The Rise and Fall of DDS: evaluating the ambitions of Amsterdam's Digital City' (versie 2001), http://reinder.rustema.nl/dds/rise_and_fall_dds.html

Artikelen

Alberts, Gerards en Ruth Oldenziel (red.), *From Computer Cultures to Demoscenes* (Londen 2014).

Besselaar van den, Peter & Dennis Beckers, *Demographics and Sociographics of the Digital City* (Amsterdam 1998)

Brants, Kees, Martine Huizenga en Reineke van Meerten, *The new canals of Amsterdam: an exercise in local electronic democracy*, 'Media, Culture & Society', Vol. 18: 233-247 (London 1996)

Dijk, van Jan A.G.M., *Digital Democracy: Vision and Reality* (Amsterdam 2013)

Friedland, Lewis A., *Electronic democracy and the new citizenship*, 'Media, Culture & Society', Vol. 18:185-212 (London 1996)

Frissen, Valerie, *De participatieparadox: maatschappelijke en politieke participatie op Internet. Media in Overvloed* (Amsterdam 1999)

Tambini, Damian, *New media and democracy; the civic networking movement* (London 1999)

Tsagarousianou, Roza, *Electronic Democracy: Rhetoric and Reality* (1999)

Vedel, Thierry, *The Idea of Electronic Democracy: Origins, Visions and Questions*, 'Parliamentary Affairs', Vol. 59: 226-235 (Oxford 2006)

Filmmateriaal

Marleen Stikker (DDS/De Waag): 'Het internet is kapot', <https://www.youtube.com/watch?v=sR-N5Vr8tbRE>

Polderpioniers: De Digitale Stad (2012), <https://www.youtube.com/watch?v=Ez91yUCyC6k>

RSA ANIMATE: The Internet in Society: Empowering or Censoring Citizens? (2011), <https://www.youtube.com/watch?v=Uk8x3V-sUgU>

De Digitale Stad in het Amsterdam(s) (Historisch) Museum, <https://www.youtube.com/watch?v=xx0Vlq7cbmU>

Bijlagen

I. (Tekstuele) interface De Digitale Stad 1.0

II. Interface De Digitale Stad 2.0

III. Interface De Digitale Stad 3.0

